

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ FİKİR VE EDEBİYAT HAYATINDA KADIN EĞİTİMİ

YASEMİN TÜMER*

II. Meşrutiyet Döneminde Fikir Akımlarına Kısa Bir Bakış

1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet rejiminin getirmiş olduğu hürriyet havası, Osmanlı aydınlarını meselelere bakış açıları ve çözüm yolları bakımından farklı kutuplara yöneltmiştir. Değişik fikirlerin, basın yayın dünyası ve düzenlenen toplantılarda dile getirilmesi, kısa zamanda bir tartışma ortamını beraberinde getirmiştir. Oluşum süreçleri daha önceki dönemde başlayan ve II. Meşrutiyet döneminde daha belirgin bir şekilde ortaya konan bu farklı fikir akımları, Batıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük şeklinde sınıflandırılabilir.

Osmanlı toplumunun gelişmesini önleyen bir engel olarak geleneksel değerleri ve dini gören Batıcılar, toplumu kurtarmak için çağın gerisinde kalan geleneksel değerlerden kurtulmak ve tamamen batılılaşabilmek için, toplumun önündeki temel engellerden biri olan dinin ikinci plana düşürülmesi gerektiğine inanmışlardı. Ancak batılılaşma konusunda kendi aralarında bir bütünlüğe sahip oldukları söylenemez. Bu durum, her ikisi de Batıcı olan Celal Nuri ve Abdullah Cevdet'in, batılılaşmanın mahiyeti ve sınırları konusundaki görüşlerinde kendini gösterir. Celal Nuri, Batı'nın Osmanlı toplumuyla hiç dost olmadığını ancak batılılaşmanın Batı'ya rağmen sürdürülmesi gerektiğini düşünüyordu. Medeniyeti, teknik ve teknik olmayan diye ikiye ayıran Celal Nuri, Avrupa'nın tekniği ile Türk toplumunun bünyesinde barındırdığı olumlu geleneksel değerleri birlikte içine alan

* Arş. Gör., Marmara Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

yeni bir medeniyetin toplum için yararlı olacağına inanıyordu¹. Ona göre, Avrupa gerçek medeniyet bakımından üstün değildi teknik üstünlüğü ise kolayca alınabilirdi².

Öte yanda Abdullah Cevdet, Batı medeniyetinin tüm yönleriyle alınması ve tam anlamıyla batılılaşmaya çalışılması gerektiği fikri üzerinde duruyordu. O, mevcut toplumu fikrî bakımdan tamamen değiştirmeyi istiyor ve İslâm dininin, toplumu geriliğe mahkum ettiğine inanıyordu. İslâm dininin yavaş yavaş terkedilmesi düşüncesini taşıdığı halde batılılaşma konusunda amacına ulaşana kadar İslâm dininden yararlanmak gerektiğini düşünüyordu. Abdullah Cevdet aynı yöntemi gelenekler konusunda da uygulamak istiyordu. Toplumu ileriye götürmek için geleneklerden kurtulmak gerektiğine inanmasına rağmen, tıpkı din gibi geleneklerden ve Doğu kültüründen yararlanılması gerekliliğini vurguluyordu³. Oysa ki Celal Nuri, toplumsal değişikliği arzu etmesine rağmen, mevcut yapının tamamen değiştirilmesine karşı çıkmaktaydı.

İşte bu fikir ayrılıkları doğrultusunda, Batıcılar da her iki aydın arasında kendi görüşlerine uygun olanın yanında yer alarak, bahsedilen ayrılığı daha da belirgin hale getirmişlerdir. Böylece bu fikir akımı mensupları, "kısmî Batıcılar veya ılımlı Batıcılar" ve "tam Batıcılar veya radikal Batıcılar" şeklinde ikiye ayrılmışlardır. Ancak hemen belirtelim ki, bu ayrılık, daha önceden de bahsettiğimiz gibi sadece batılılaşma düşüncesi çerçevesinde sınırlarında olmuştur. Temelde arzuladıkları değişim, hedefler ve eğitim yoluyla hayatla mücadele edebilecek, dinî sınırlamaları aşabilecek nesiller yetiştirilmesi konusunda birleşmektedir⁴.

Devletin ve toplumun çöküşünün asıl nedenini Batı taklitçiliğine bağlayan İslâmcılara göre ise; Batılılara benzemek yolunda herşey feda edilmekte, toplum asıl kimliğinden ve geleneklerinden uzaklaşmakta ve kendi özüne yabancılaşmaktadır. Tam Batıcıları, toplumdaki bütün değerleri tahrip etmeye

1 Şükrü Hanioğlu, "Batıcılık , *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, V, 1382-1388.

2 Bayram Kodaman, "Tanzimat'tan Sonra Kadın , *Tercüman Kadın Ansiklopedisi*, İstanbul 1984, 631.

3 Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul 1960, 139, 193, 366-367.

4 Hanioğlu, *a. g. m.*, 1386.

çalışmakla, kısmî Batıcıları ise geleneksel değerlerden yararlanabilme çabaları içinde kendi kendilerine yeni değerler ve din yaratmaya çalışmakla suçlayan İslâmcılar, çöküşün diğer sebebini ise cehalet ve atalete bağlamışlardır. Onlara göre, Batı taklitçiliği ve cahillik yüzünden sarsılan toplumda, İslâm kaidelerine riayetsizlik yüzünden mutlaka ahlakî bir gerileme olacaktır. Zaten İslâm devletlerindeki gerilik, İslâmın fikir ve inanç sisteminden değil, müslümanların İslâmiyet'ten uzaklaştırılmasından kaynaklanmaktadır.

İslâmcılar Batılılaşmak için iki kural ortaya koymaktaydılar. Birincisi taklitten kaçınmak, ikincisi Batı'dan alınanları devletin ihtiyaçlarına göre uygulamaktı. Onlara göre elbette ki, İslâmın yükselmesi için Batı'ya ihtiyaç vardı. Ancak bu ihtiyaçların ne olduğu, nelerin alınması, nelerin alınmaması gerektiği tesbit edilmeliydi. Siyasî, hukukî ve toplumsal gelenek ve eğitim gibi konularda Batı'ya ihtiyaç yoktu, bu alanlarda İslâmî düşünce hakim olmalıydı. Hatta Batı bu konuda geride bile kalmaktaydı. Fakat, Batı'nın üstünlüğü bilim, teknik ve ticaretteydi. Bunların alınmasında bir mahzur yoktu. İslâmiyet buna engel değildi. Ancak bunlara Doğu-İslâm medeniyetinden de bir şeyler katılmalıydı⁵.

Tabii ki İslâmcıları da, tıpkı Batıcılar'da olduğu gibi, aynı kategoriye koymak yanlış olur. Onlar arasında da Batı'ya yönelik konusunda, esas zemin İslâm kalmak şartıyla İslâm'da reform yapılabileceğini savunan "ılımlılar" ve kurtuluşu tamamen İslâm dinine yönelmekte ve bir milliyet fikri gözetmeden ümmet oluşturmakta bulan "radikaller" şeklinde ayrılmalar vardı. Hatta, fikir akımları arasında kıyaslamalar yapıldığında, Batı'dan sadece ilmin, fennin ve tekniğin alınması konusunda Batıcı düşünceye yaklaşan İslâmcı-Batıcılar veya milliyetçiliğin İslâmiyet'e aykırı olmadığı görüşünde olan İslâmcı-Türkçüler gibi gruplaşmalar da görülmektedir. Karşılıklı etkileşim sayesinde buna benzer gruplaşmalar, Batıcılar arasında, ılımlılar olarak tabir ettiğimiz Batıcı-İslâmcılar, Türkçüler arasında ise Türkçü-İslâmcılar şeklinde kendini göstermiştir⁶.

Ahlakî kimliği dinle sınırlamayarak gelecekteki ideal toplumu, geçmişteki Türk yaşamında arayan Türkçüler ise, Türklüğü ve İslâmlığı kurtarmak

5 Tank Zafer Tunaya, *İslâmcılık Cereyanı I*, İstanbul 1998, 19-21, 30, 88-91; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1993, 234.

6 Tunaya, *a.g.e.*, I, 95-106; Tank Zafer Tunaya, *İslâmcılık Akımı*, basım yeri yok 1991, 245-246.

için Osmanlı Devleti içindeki Türklerde ulusal bilinci uyandırmayı, dünyada bulunan bütün Türkleri birleştirmeyi hedeflemişlerdi⁷. Onlara göre, Türk milletini kurtaracak olan modernizm değil, kendi ecdadının medeniyetiydi. Batı'dan modern teknik aletler alınabilirse de, prensiplerin mutlaka millî olması şarttı⁸. Ancak Türkçülerin ele aldıkları milliyet fikri ciddi bir şekilde eleştirilmiştir. İslâmcılara göre, milliyet fikri İslâm dinine aykırı idi. Müslümanların hepsi kardeşti ve bu "dava-yı kavmiyet" fikri İmparatorluk içindeki çeşitli unsurların da milliyetçilik davasına sarılmasını sağlayarak, parçalanmaya yol açabilirdi. Pekâlâ hem Türkçü hem de İslâmcı olunabilirdi⁹.

İşte bu üç önemli düşünce akımı Batıcı, İslâmcı ve Türkçüler arasında devletin nasıl kurtarılacağı konusunda görüş ayrılıkları ortaya çıkarken, bu ayrılık kadın konusunda da kendini göstermiştir¹⁰. 1789 Fransız ihtilâlinin akabinde Batı'da ortaya çıkan feminizm, Tanzimatla birlikte Osmanlı aydınlarını etkilemiş ve bunun bir sonucu olarak da kadınların eğitilmesi, tesettürü, dışarıya çıkması, jimnastik yapması, dans etmesi, fotoğraf çektirmesi, kadının toplum içindeki yeri vb. konular tartışılmaya başlamıştır¹¹. Bütün bu konular üzerinde anlayamayan aydınlar, sadece kadının eğitimi konusunda esasta birleşmiş ancak bu eğitimin amacı bakımından yine ayrılmışlardır.

Batıcılar ve Türkçüler, kadının aile hayatının yanı sıra sosyal hayata da girmesi için eğitilmesi gerektiğini savunurken, İslâmcılar kadının iyi bir ev hanımı olabilmesi için eğitilmesinden yana olmuşlardır. Kadın konusu ele alınırken daha çok şehirli kadını ele almışlardır.

Batı ülkelerindeki feminist düşünceden açık bir biçimde etkilenen radikal Batıcılar, kadının içinde bulunduğu durumun tek sorumlusunun dinî baskılar olduğuna inanıyorlardı. Bu yüzden, toplumsal geleneklerin ve dinin, medeniyetin önünde bir engel teşkil ettiğini, kadının bu dinî baskılardan

7 Şükrü Hanioğlu, "Türkçülük", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, V, 1398.

8 Hasan Ferit Cansever, *Türkçülük Nedir?*, İstanbul 1959, 45.

9 Tarık Zafer Tunaya, *İslâmcılık Cereyanı I*, İstanbul 1998, 98-106; Hanioğlu, *a. g.*, 1398-99.

10 Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Ankara 1982, 78.

11 Mehmet Akif, "Osmanlı Toplumunda Kadın ve Tanzimat Sonrası Gelişmeler", *Sosyal Hayatta Kadın*, İstanbul 1996, 147; Nilüfer Göle, *Modern Mahremiyet (Medeniyet ve Örtünme)*, İstanbul 1992, 24.

ve gelenek zincirilerinden kurtulması gerektiğini savunmuşlardır. Onlara göre kadın özgürlüğü, kadınların insanlık mertebesine erişmesiyle olacaktır. Böylece, sadece kadın değil, toplum da medeniyet mertebesine erişecektir. İlimli Batıcılar ise, kadını İslâmî kaideler çerçevesinde ele almışlar ve eğitimi konusunda daha çok, annelik görevi ve aile-içindeki yeri üzerinde durmuşlar, kadına siyasî, iktisadî ve teknik eğitim vermeyi zamansız ve gereksiz bulmuşlardır. Kendisine yapılan haksızlığa boyun eğmelerinden dolayı kadınları eleştiren Batıcılara göre, kadınların bu hale gelmesinin sebebi İslâm dininin yanlış anlaşılmasından doğan yanlış uygulamalardır. Oysa ki İslâm dininin kadınlara verdiği haklar, hristiyan Batı'nın kadına verdikleriyle kıyaslanmayacak ölçüde fazladır.

Batı medeniyetinin taklit edilmesiyle medeniyetin değişeceğini düşünen İslâmcılar, toplumun dinî gelenekler üzerine kurulu temelini sarsılacağını, ancak şeriate bağlı kalınarak toplumun ahlakî varlığının korunacağını ileri sürmüşlerdir. Onlar kadınları, çalışma hayatına sokmak için değil, sağlıklı ve dindar nesiller yetiştirmek üzere iyi bir anne ve eş olabilmesi için eğitmekten yanaydı.

Buna karşın, ideal toplumu geçmişteki Türk yaşamında arayan Türkçüler, kültürlü, milliyetçi, müslüman ve modern kadını, toplumun vazgeçilmez bir unsuru olarak görmüşlerdir. Bunun için, İslâmcıların İslâmî gerekçe göstererek kadınları eğitimden mahrum bırakmalarını eleştirerek onların görüşünü yine İslâmîla çürütmeye çalışmışlardır. Çocuklarını eğitmekle yükümlü annelerin cahil olmaları durumunda bu sorumluluklarını yerine getiremeyeceğini, oysa ki ilmin ayet ve hadislerle kadın erkek ayırımı gözetmeksizin herkese emredildiğini isbat etmek için gayret sarfetmişlerdir. Onlar her ne kadar İslâmiyet'in kadına haklar verdiğini kabul etseler de, daha çok İslâmiyet'ten önce Türk kadınının erkeklerle eşit olduğu ve feminizmin eski Türkler'de var olduğu savını sürdürmüşlerdir. Israrla üzerinde durdukları konu ise kızların kendi toplumlarıyla ters düşmeyecek şekilde eğitilmeleridir. Yabancı mürebbiyeler elinde yetişen kızların topluma yabancılaştıklarını, bu yüzden de mutsuz olduklarını iddia etmişlerdir.

I- Fikir ve Edebiyat Hayatında Kadın Eğitimi

A- Batıcılar

1- Celal Nuri

II. Meşrutiyet dönemi yazarlarından ve batıcı görüşün temsilcilerinden olan Celal Nuri'nin kızların eğitimi hakkındaki görüşleri temelde diğer batıcılardan farklı olmamakla birlikte oldukça önemlidir.

Batıcı akımın ılımlı kanadında yer alan Celal Nuri, diğer ılımlılar gibi İslâmiyet'in kadınlara geniş haklar verdiği düşüncesindedir. Kadınların bu hale gelmesinin sebebi, İslâm dininin yanlış anlaşılmasından doğan yanlış uygulamalardır. Oysa ki İslâm dininin kadınlara verdiği haklar, hristiyan Batı'nın kadına verdikleriyle kıyaslanmayacak ölçüdedir¹².

Osmanlı'da kızlar için iyi bir eğitim olmadığından, bazı ileri gelen ailelerin Avrupa'dan Fransız muallimeler getirterek çocuklarına Avrupa terbiyesi vermelerini Avrupalılaşmak bakımından faydalı bulmasının yanısıra sakıncalarının da olduğunu söyleyen Celal Nuri'ye göre herşeyden önce terbiyede millî gaye aranmalıdır¹³.

Terbiye, yüzeysel ve yapmacık olduğundan kızların ve kadınların bir kısmının iyi düşünemediğini, olayları iyi göremediğini, iyi muhakeme edemediğini ve hayret edilecek bir cesaretle ortaya atıldığını söyleyen yazar, kadının terbiyesi meselesinin oldukça önemli olduğu görüşündedir. Ona göre kadının eğitimi, kadının olgunlaşmasıyla paralel olmalıdır. Serbest hayatı anlatan edebî eserler kadınlarımıza zarar vermektedir. Kadın her eline geçeni okur, fakat her şeyi hazmedemez. Böyle kadınlarımız ne frenkleşebilir ne de Türklüklerini muhaza edebilir. Bu gibi kadınlar sıkılacak ve fırsat bulur bulmaz rezalete başlayacaktır¹⁴.

Celal Nuri, kadın eğitimi meselesini önemli bir mesele olarak telâkki eder ve bunun yalnız kadın meselesi değil Türklük hattâ müslümanlık meselesi olduğunu, Türklüğün de müslümanlığın da istikbalinin buna bağlı bulunduğunu iddia eder. Ona göre kadının eğitilmesi meselesi sadece okulla

12 Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, İstanbul 1996, 25.

13 Celal Nuri, *Kadınlarımız*, İstanbul 1331, 122-123.

14 a. g. e, 124, 176-178.

sınırlı değildir. Okul eğitimi, meseleyi bir dereceye kadar halledilebilir. Halbuki ev, aile, cemiyet terbiyesi ayrı ayrı konulardır. Bunlar ise en zor olanıdır¹⁵.

2- Tefik Fikret

Kadın konusunu ana temalarından biri haline getiren şairlerden biri de Tefik Fikret'dir. Kadınların gerçekten yüce varlıklar olduğuna inanan şair, onların biran önce uyandırılmasını, medenî haklarına kavuşturulmasını istemektedir. Bunun gerçekleşmesi için iki ayrı yol olduğunu düşünür. Birincisi; toplumu, kadınlara medenî hakları tanıyabilecek medeniyet seviyesine yükseltmek, ikincisi; kadınları kendi haklarını koruyabilecek duruma getirmektir. O, bunların ikisinin birlikte gerçekleşmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu amaçla şiirlerinde kadın konusunu işlemiş, böylece hem halkın hem de kadınların gözlerini bu haklar konusunda açmak için çaba sarfetmiştir¹⁶.

Kırık Saz adlı eserinde yer alan "Hemşirem" başlıklı şiirinde:

*"Elbet değil nasibi mezellet kadınlığın
Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer"*

diyerek kadınların sefil olmayı hak etmedikleri, bu durumlarının devam etmesi halinde insanlığın da alçalacağı mesajını vermiştir. Bundan sonra bu sözler feminist aydınların parolası haline gelecektir¹⁷.

Yine *Halûk'un Defteri* adlı eserinde yer alan "Bir Kız Mektebi İçin" başlıklı şiirinde "Kızlarını okutmayan bir millet oğullarını manevî öksüzlüğe mahkum etmiş demektir; hüsrana ağlasın!" diyerek kadınların eğitim hakkından mahrum edilmesinin hem erkeklere hem de topluma zarar vereceğini birkez daha anlatmaya çalışmıştır¹⁸.

3- Hüseyin Kâmi

Batıcı görüş mensup Hüseyin Kâmi de kadınları eğitime taraftardır. Hüseyin Kâmi, erkeklerin kadınların eğitilmesini engellediğini, bu engele

15 a. g. e., 125-126.

16 Cahit Kavcar, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim 1908-1923*, Ankara 1974, 193.

17 Ömer Çaha, *Sivil Kadın*, Ankara 1996, 96.

18 Taşkıran, a. g. e., 48-49; Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, İstanbul 1997, 99.

karşı koyacak tek kuvvetin kadınlar olduğunu, ancak bunun üstesinden gelebilmesi için tüm kadınların birlikte hareket etmeleri gerektiğini savunur¹⁹.

Zekâ adlı dergide yayımlanan "Kadınlığın Mevkii" başlıklı yazısında, kadınların ve erkeklerin devlete vermiş oldukları toplam verginin 1.601.258.000²⁰ kuruş olduğunu ve bu meblağın % 67'sini erkeklerin, % 33'ünü kadınların ödediğini söyleyen Hüseyin Kâmi, resmî istatistiklere dayanarak kız okulları için 1,328,600 kuruş ve erkek okulları için 56,905,060 kuruş harcadığına işaret ederek, iki harcama arasındaki büyük farkı gözler önüne sermiştir²¹.

Türk kadınının, ödediği verginin kendi eğitimleri için harcanmamasına -tıpkı siyasî haklara sahip olmak için hükümetlerine karşı seslerini yükselten Avrupa kadını gibi- tepki vermesi gerektiğini düşünür²².

Hüseyin Kâmi, "Bir milletin kadınları o milletin uygarlığının ölçüsüdür. Geleceğin gençleri ilk eğitimlerini annelerinden aldığı için kızlarını okutmayan millet oğullarını manevî olarak öksüzlüğe mahkum bırakmıştır" diyenlerin, kadınların eğitimi için en küçük bir teşebbüste dahi bulunmamlarını, bu meseleyi sürekli ihmal etmelerini şiddetle eleştirir. Bu eleştiriden; kendisine yapılan haksızlığa boyun eğen kadınlar da nasibini alır. Kendilerine yapılan zulmden kurtulmak, yirminci yüzyılda Avrupa kadınlarının ulaştığı seviyeye erişmek ve erkekler tarafından ihmal edilen haklarını geri almak isteyen kadınlara da bu suskunluklarını bozmalarını tavsiye eder.

Kendisi ve onun gibi düşünen arkadaşlarını feministlikle suçlayanlara "eğer feminizmin manası, hâkimiyet-i milliye esnasında kadınların da huku-kunu tanımak ve itiraf etmek ise, işte biz ma'ül-iftihar feminist olduğumuzu ilan ediyoruz!" şeklinde cevap vermiştir²³.

4- Selâhaddin Âsım

Kadın meselesini ele alan batıcı yazarlardan biri de Selâhaddin Âsım'dır. Batıcıların radikal kanadının temsilcisi olan Selâhaddin Âsım,

19- Hüseyin Kâmi, "Kadınlığın Mevkii", *Zekâ*, nr. 1, 5 Mart 1328 / 1 Rebiülâhîr 1330, 8.

20 Şefika Kurnaz bu rakamı hatalı olarak 1.000.000 kuruş eksik göstermiştir. Bkz. Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, İstanbul 1996, 35.

21 Hüseyin Kâmi, *a.g.m.*, 9.

22 *aynı yer.*

23 *aynı yer.*

kadının içinde bulunduğu durumun tek sorumlusunun dinî baskılar olduğuna inanır.

Türk Kadınlığının Tereddisi yahut Karışmak adlı eserinde, kadının geri kalmasını dine bağlayarak, dinî kuralları yargılar²⁴. Türk kadınının uzun yıllardan beri dinî baskılardan dolayı ezildiğini ve kadınlığa dair niteliklerini yitirerek yozlaştığını ileri sürer²⁵.

Ayrıca Selâhaddin Âsım'ın bu eserinden başka, dönemin sıkça tartışılan meselesi hakkında yayınlanmış bazı yazıları da bulunmaktadır. Bu yazılarında kimi zaman kadının hukukunu, kimi zaman toplumdaki yerini, kimi zaman ise tesettürünü konu almıştır²⁶.

Kadınlar hakkında kaleme aldığı yazıların çoğunda kadınların haksız bir şekilde aşağılanmasını, aciz, zayıf ve düşkün görülmesini, ailelerin ve öğretmenlerin erkek çocuklara "kadın gibi olma!" diye telkinde bulunmalarını eleştirir. Toplumun kadınlar hakkında neler yaptığını, ne gibi terbiye verdiğini sorgular. Ona göre; eğer kadınlar şahsî, ailevî, içtimaî ve medenî her türlü sosyal vazifelerine göre eğitilirse o zaman belki de erkeklerden bile daha ciddi ve sağlam insan olurlar²⁷.

5- Ahmed Cevad

Kaleme aldığı *Bizde Kadın* adlı eseriyle kadınlar hakkındaki düşüncelerini ortaya koyan Ahmed Cevad da, kendisiyle aynı çizgide olan Celal Nuri gibi, İslâm dininin kadınlara geniş haklar verdiğini ancak Bizans ve İran'ın etkisiyle bu hakların kadınlara tanınmadığını düşünür.

Ona göre asıl mesele; kadınlara iyi bir sosyal vazife vermek, onu erkekle aynı eğitimi almış, erkeğin saygı ve sevgi duyduğu bir insan haline getirmektir. Kadınlar da tıpkı erkekler gibi okumak, tahsil görmekle sorumludur. Fakat, bu imkan onlara verilmemiştir. Kızlar için açılmış okulların sayısı ve orada verilen bilgiler de yeterli değildir²⁸. Ancak eğitilen kadın mutlu olamayacaktır. Çünkü eğitimsiz kadın, kendisinin sahip olabileceği

24 Kurnaz, a. g. e, 24-25.

25 Caporal, a. g. e, 88.

26 Selâhaddin Âsım, "Hukuk-ı Nisvan, *Mehasin*, nr. 10, 1 Eylül 1325, 702-704; "Kadının Mevki-i İctimâisi, nr. 11, 1 Teşrînievvel 1325, 794-798.

27 Selâhaddin Âsım, "Kadın Gibi, *İctihad*, nr. 125, 1 Kânunisâni 1330, 337-338.

28 Ahmed Cevad, *Bizde Kadın*. hz. Hayrûnisa Kâni, Tarih ve Toplum Eki, İstanbul 1988, 29-32.

hakları bilmez ve bunları talep etmez, durumuna razı olur. Oysa ki eğitim görmüş bir kadın, duygularını, ihtiyaçlarını, sosyal vazifelerini ve hukukunu iyi bilir. Bunları bildiği nisbette onlara uyulmasını ister. İşte bu isteklerinin gerçekleşmediğini gördüğünde de yaşamı mutsuz bir hal alır. Bu yüzden kadın eğitilmeli, kendisine layık olduğu haklar verilmelidir²⁹.

6- Rıza Tefvik

Batıcıların birçoğu her ne kadar Türk kadının içinde bulunduğu durumu dine bağlarsalar'da bazıları bu fikre katılmaz. Bunlardan biri de Rıza Tefvik'tir.

O, İslâm dinin kadınların yükselmesini engellemediğine, bilakis dinî kurallara uyulması halinde hak ettiği seviyeye geleceğine inanır. Onların toplumda ezilmesinin sebebinin dinî değil, içtimaî olduğu düşüncesindedir. Kadınlar sahip oldukları hakları bilmemekte ve talep etmemektedir. Bunun da dinle alakası yoktur. Bu yüzden ıslahata toplumun çekirdeği aileden başlanmalıdır. Çocuklar ilk eğitimlerini annelerinden aldığı için kadınlar çok iyi eğitilmelidir³⁰.

7- Hüseyin Rahmi [Gürpınar]

Romanlarında kadının toplumdaki yeri, sorunları, eğitimi ve aile kurumu üzerinde durarak, kadınların toplumda hak ettiği mevkiye gelmesine hizmet eden Hüseyin Rahmi'ye göre, kadınlar eğitilmeli ve aldıkları bu eğitimden faydalanabilmeli, onlara edindiği bilgi ve becerileri kullanabileceği fırsatlar verilmelidir.

Bu fikirler doğrultusunda, *Dirilen İskelet* adlı romanında kadınların, eşlerini seçmesinde ve mutlu bir yuva kurmalarında eğitimin ne kadar önemli bir rol oynadığını işlemiştir. *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç* adlı romanında da aynı tema üzerinde durmaktadır. Burada eğitim görmüş kızların kitaplardan kazandıkları tecrübe ve bilgilerini eşlerinin seçiminde kullanabileceklerini göstermeye çalışmıştır. Yine *Metres* adlı eserinde kadınların eğitilmiş olmasının gerekliliği ve eğitilmiş bir adamla evlenen cahil bir kadının, kocası tarafından aldatılabileceği fikrini vurgulamıştır. *Mutallâkâ*'da iyi eğitim almış, sürekli okuyan, hatta imlâda eşinden bile fazla bilgiye sahip bir

29 a. g. e, 9.

30 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966, 418-419.

kadın tipi çizmiştir. Eğitimli kadınların problemlerine de değinen yazar, *İffet* adlı romanında eğitim görmüş bir kadının, eğitim ve kişilik yönünden kadına hiç değer vermeyen bir çevrede karşılaştığı güçlükleri ele alır. Burada bir çocuğun eğitiminin, onun yeteneklerine ve gelecekteki şartlarına uygun olması gerektiği ve aksi halde mevcut şartlarda eğitiminin yarasız olacağı düşüncesini savunur. *Son Arzu* ve *Tutuşmuş Gönüller* adlı yapıtlarında da kızların eğitimine karşı çıkan tipler çizerek, onlarla alay etmiş ve onları bu şekilde eleştirmiştir.

Kaleme aldığı eserleriyle toplumun kanayan yarasına parmak basan Hüseyin Rahmi, sosyal sorunların çözümünü kadınların eğitiminde bularak, kadınların içinde buldukları şartları düzeltmek için mücadele etmesi gerektiği fikrini savunmuştur³¹.

B- İslâmcılar

1- Mehmed Âkif

İslâmcı akımın ılımlılarından olan Mehmed Âkif, zamanın tartışma konularından olan kadın ve aile meselelerine şiirlerinde geniş bir şekilde yer vermiştir³².

Kızların eğitilmesi taraftarı olan Mehmed Âkif, şiirlerinin büyük bir kısmını topladığı *Safahat* adlı eserindeki "Süleymaniye Kürsüsünde" başlıklı şiirinde, eğitim için Avrupa'ya gönderilenlerin medenileşmek adına kadınların örtülerini çıkartmak istemelerini, kadınlara erkekler tarafından analık eğitimi verdirme çabalarını eleştirir. Bunun yanında yine aynı şiirin,

"Demiş olsaydı eğer: Kızlara mekteb lâzım..

Şu kadar vermelisin kahrolayım kaçmazdım³³

dizeleri, kadınların eğitiminden yana olduğu düşüncesini ortaya koyar. Ancak onun bu dizeleri bize eğitimi ne dereceye kadar istediği, neden istediği hakkında ipucu vermemektedir.

31 Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, Ankara 1992, 46-52.

32 Bilge Ercilasun, "Mehmed Âkif'in Şiirleride Kadın ve Aile Temi", *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, V/1(Aralık 1987), 34-40.

33 Mehmed Âkif, *Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Ankara 1987, 142.

Mehmed Âkif, 1908 yılında Ferid Vecdi'nin, Kasım Emin'in *Tahrîrül-Mer'e*³⁴ adlı eserini reddetmek amacıyla kaleme aldığı bir kitabını *Müslüman Kadını* adıyla tercüme ederek³⁵, bu tercümeyle tefrikalar halinde *Sırat-ı Müstakim* dergisinde yayınlamıştır³⁶, Ferid Vecdi'nin, kadın meselelerinden, kadınları eğitmek için en doğru ve en sağlam bir yol tesbit edilmesi ve izlenecek yolları tesbit ederken batıdaki usullerin gözden geçirilmesi gerektiğinden bahseden ve batıda takip edilen usullerin yanlış olduğunu, kendileri tarafından da bu sistemin zararlı olduğunu itiraf edildiğini, kızların her türlü ilmi öğrendiklerini fakat en basit ev işlerini bile bilmediklerini, dolayısıyla batının taklid edilmemesi gerektiğini anlatan *Müslüman Kadını* adlı eserinin Mehmed Âkif tarafından tercüme edilmesi ve İslamcılarının yayın organı olan *Sırat-ı Müstakim* dergisinde yayınlanması, O'nun kitabın yazarı ile aynı görüşe sahip olduğunun bir kanıtı sayılabilir.

Bunun yanında Mehmet Âkif, kadınların yalnızca ev işleriyle ilgilenmeleri gerektiğini yine İslâmci kanadın yayın organı olan *Sebilürreşad* dergisinde yazdığı yazılarda belirtmiştir³⁷.

2- Musa Kâzım Efendi

İslâmci akımın en radikal ismi olan Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi'ye göre kadının yaradılış amacı, sadece dünyaya çocuk getirmek ve terbiye vermektir. Eğer kadınlar ev dışındaki işlerle uğraşırlarsa kadınlara

34 *Hürriyet-i Nisvân* adıyla tercüme edilen bu esere göre, bir milletin kadınlarının sayısı, o milletin nüfusunun yarısını oluşturduğundan, kadınların cahil kalması nüfusun yarısından istifade edilmesini engeller. Bir kadının, eşi fakir ise ona yardım etmek, zengin ise ev için yapılan harcamaları iyi idare etmek ve eşinin sırtındaki yükü hafifletmek ve eğer kadın zengin ise kendi malını mülkünü iyi idare etmek için tahsil ve terbiye görmesi zaruridir. Bir kadın eğitilmezse evini iyi idare edemez. Bir erkek ilköğretimde ne derece eğitim alıyorsa, bir kadın da aynı derecede, yeteneklerini keşfedebileceği ve onunla meşgul olabileceği bir eğitim almalıdır. Tarih, astronomi ve tabiat ilimlerini vb. memleketin durumlarını okuyan bir kadın, cahil kadının kabul edebileceği her türlü kötü düşünce ve davranışı reddeder. Aslında eğitim her insanın hayatını idame ettirmesi için zaruridir. Maddî ve manevî mutluluğu arayan insanlar için tahsil bir idealdir. Çünkü insanları en aşağı mevkiilerden en şerefli makamlara yükselten yine tahsildir. Kadınlar da erkekler gibi insan olduğuna göre, tıpkı erkekler gibi eğitilmelidir (Kasım Emin, *Hürriyet-i Nisvân*, Dersaadet 1331, 27-39).

35 Ferid Vecdi'nin kaleme aldığı ve Mehmed Âkif'in tercüme ettiği bu eser, Zerrin Ediz tarafından Kasım Emin'e ait gösterilmiştir (bkz. Zerrin Ediz, *Kadınların Tarihine Giriş*, İstanbul 1995, 95).

36 Mehmed Âkif, "Müslüman Kadını", *Sırat-ı Müstakim*, nr. 18, 30 Zilkade 1326, 385.

37 Caporal, a.g.e, 83.

yaradılış gereği verilen bu yüce görev aksayacak ve insanlık nesli tükeneciktir³⁸.

Musa Kâzım'a göre; nasıl ki bir erkek asıl vazifelerini yerine getirdikten sonra dinlenmek ve boş vakitlerini geçirmek için konferanslara, konserlere giderse kadın da aynı şekilde, ev işlerinden kalan zamanlarında kendi cinslerinden cemiyetler oluşturabilir, bu cemiyetlere giderek konferanslar, konserler verebilir. İslâm dini buna asla engel değildir. Nitekim beşikten mezara kadar ilim yapmayı emreden İslâm dini bunu kadınlar için de geçerli kılmıştır. Ancak okula devam etme konusunda kadınlar ile erkekler arasında biraz fark vardır. Erkekler ibtidaî, rüşdî ve idadî gibi okullarda okuduktan sonra yüksekokula, Darülfünun'a devam eder. Fakat kadınlar böyle değildir. Çünkü, kadının asıl görevi çocuk dünyaya getirip, onların terbiyesiyle ve ev işleriyle ilgilenmektir. Kadınların bu görevlerini hakkıyla yerine getirebilmesi için ibtidaî, rüşdî ve idadî seviyesinde eğitim almaları yeterlidir. Ancak daha ileri gidip, Darülfünun'a devam eder, mühendis, mimar vs. olmaya çalışırsa ev ve analık vazifesini suistimal etmiş olur. Bunun yanında, yükseköğretim kızlar için yararlıdır. Şayet isterlerse evlendikten sonra da mümkün olduğu ölçüde evinde ilim tahsil edebilir³⁹.

Görülüyor ki Musa Kâzım Efendi de Mehmet Âkif gibi kadının eğitilmesini sadece iyi bir anne ve eş olabilmesi için gerekli görmekte, kadının ev dışında çalışmasına karşı çıkmaktadır.

C- Türkçüler

1- Halide Edip

Türk edebiyatının ve II. Meşrutiyet dönemi fikir ve eğitim hayatında çok önemli ve etkili bir şahsiyet olan Halide Edip, eserlerinde, yazılarında, konferanslarında toplumun ana meselelerinden olan kadın eğitimi, eşitliği ve hürriyeti konularını ayrıntılı olarak işlemiştir.

II. Meşrutiyetin daha başlarında, *Tanin*'de çıkan yazılarında kadınların mevkii ve kızlar için okullar açılması gerektiği fikri üzerinde duran Halide Edip'e göre, kadınlar erkeklerin kendilerine verdikleri değerden faz-

38 Musa Kâzım, "Hürriyet - Müsâvât , *Sırât-ı Müstakim*, nr. 7, 7 Şaban 1326, 22.

39 Musa Kâzım, "Hürriyet - Müsâvât , *Sırât-ı Müstakim*, nr. 3, 14 Şaban 1326, 36.

lasına sahip olamazlar. Kendisine hürmet edilen, güvenilen kadın doğru ve yüksek şahsiyetli olduğu gibi, küçük görülen, önemsenmeyen kadın ise hilekâr, yalancı ve bayağı olur⁴⁰.

Kızların eğitimine önce ilköğretimden başlanması gerektiğini söyleyen⁴¹ Halide Edip, pekçok okul açılmasını ve yenilikçi teşebbüslere rağmen bunlardan kadının hariç tutulmasını eleştirir. Bunun yanında kadın faaliyetlerinin çoğaldığına, erkekler arasında kadınların yükselmesini düşünenlerin olduğuna inanır. Kadınların tek isteklerinin iyi bir tahsil olduğunu söyleyerek, Maarif Nezâreti'nden kadınların hakkı olan iyi okulların açılmasını rica eder⁴².

İdealindeki Türk kadınına, eğitilmiş, karakterli, milliyetçi, sosyal ve politik hak ve hürriyetlerini koruyan, geliştiren ve ideali uğruna mücadele eden, bu uğurda ölümü bile göze alan, erkeklerle aynı haklara sahip, müslüman fakat modern olarak tanımlayan⁴³ Halide Edip, 1909 'da bazı arkadaşlarıyla birlikte kadını sosyal hayata alıştırmak gayesiyle "Teâlî-i Nisvan Cemiyeti"ni kurmuş, okuma-yazma, çocuk bakımı, ev idaresi, yabancı dil kursları açmıştır⁴⁴.

1909 yılında yayınladığı *Seviye Talib* adlı romanının kahramanlarından olan Fahir, İngiltere'de birkaç yıl bulunması münasebetiyle İngiliz ve Türk kadınları arasında yaptığı bir kıyasta aralarındaki sosyal farklılıklardan, Türk kadınlarının ancak gazete okuyup mektup yazacak kadar okuma-yazma öğrendiklerinden, kalan bütün zamanlarını ise ev işlerine harcadıklarından, sosyal sorunlarla hiç ilgilenmediklerinden şikâyet eder. Fahir, kadınların belli bir eğitimden geçirilmeden kendilerine verilen hakların hiçbirinden tam anlamıyla yararlanamayacaklarına inanmaktadır. Bu yüzden kadınlar eğitilmeli, sosyal hakların ne demek olduğu, bunlardan nasıl yararlanacağı

40 Halide Salih, "Barbaros Hayreddin'in Haleflerine", *Tanin*, nr. 37, 10 Şaban 1326/24 Ağustos 1324, 2.

41 Halide Salih, "Darülmüallimat", *Tanin*, nr. 56, 29 Şubat 1326/ 17 Eylül 1324, 4-6.

42 Halide Salih, "Kadınlar İçin", *Tanin*, nr. 103, 19 Şevvâl 1326 / 31 Teşrinievvel 1324, 2.

43 Bayram Kodaman, "Tanzimat'tan Sonra Kadın", *Tercüman Kadın Ansiklopedisi*, İstanbul 1984, 632; Çaha, a. g. e, 94.

44 Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara 1996, 149; Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, İstanbul 1997, 106; Caporal, a. g. e, 150.

öğretilmelidir⁴⁵. Böylece Halide Edip'in kendi düşüncelerini Fahir karakterinde yansıttığı romanda, Fahir'in eşi Macide muhafazakâr olup, yine kendisi gibi muhafazakâr olan annesi ile batılı eşi arasında bocalamaktadır. Sonunda Fahir'in Macide üzerindeki etkisi ağır basar ve Macide'nin çevresindekilere karşı tavırları değişir. Artık aklını kullanmaya ve kararlarını mantık dahilinde vermeye başlar. Yazar, bu romanın kadın kahramanı Macide ile, Türk kadınına imkan verildiği takdirde yeteneğini geliştirip, Türk toplumuna nasıl faydalı olabileceğini göstermeye çalışır.

Romanlarında sık sık kadın ve eğitimi temasını işleyen Halide Edip, bunun bir örneğini de *Handan* adlı romanında göstermiştir. Eserdeki Handan tipi vasat eğitimden çok farklı bir eğitim görmüştür. Bu sayede güncel olaylara ilgi duyan ve ciddi konular üzerinde duran Handan'a, çocukluğundan beri O'nun eğitimini üstlenen idealist Nazım Bey tarafından, ülkenin kurtulması ve gelişmesi için kadınlara düşen görevler iyice anlatılmıştır. Böylece iyi ve farklı bir eğitim alan Handan artık diğer kadınlardan ayrılmaya başlamıştır. Bu yüzden topluma ayak uyduramamış, mutsuz bir şekilde ölmüştür.⁴⁶

Halide Edip'in eğitim hakkındaki görüşlerini en iyi şekilde 1913 yılında yayınlanan *Yeni Turan* adlı eserinde görmekteyiz. Her ne kadar kadın sorunu toplumda tartışılmaya devam edilse de, bu eserde, öğretmenlik yapan, ciddi surette hastabakıcı yetiştiren, bir muharebe olur olmaz Arap mücahitleri gibi Mehmetçiklerin yaralarını sarmaya giden, ordunun dikişini dikmek için kadın imalathânelerinde çalışan, eski Türk işleme ve sanayiini Yeni Turan'a tatbik için iktisadî, insanî, ilmî olmak üzere çeşitli alanlarda çalışan Yeni Turan kadınlarından bahsedilmektedir⁴⁷. Yeni Turan kadınlarının faaliyetlerinin bir kısmı, eserde şöyle anlatılmaktadır:

"Bir mahalle yoktur ki fakiri, hastası Yeni Turan Kadınları Fakirperver Teşkilâtı'nın biri tarafında bizzat bakılmış olmasın. Bir mahalle yoktur ki mekteb parası veremeyecek kadar fakir olanların çocuklarını Yeni Turan, açtığı mekteblerin birinde meccânen okutmasın. Bir mahalle yoktur ki orada Yeni Turan'ın bina ettirdiği sade, salaş bir salonda bu kadınların idâre ettiği,

45 Halide Edip, *Seviye Talib*, İstanbul 1342, 4-14.

46 Ergün, *a. g. e.*, 151; Doğramacı, *a. g. e.*, 60-61.

47 Halide Edip, *Yeni Turan*, İstanbul 1329, 10.

çocuklara dinî, ahlâkî ve müfid ma'lumat veren Cuma Mektebi olmasın" 48.

Gelecekteki ideal toplumu geçmişteki Türk yaşayışında arayan Türkçülük akımının bir temsilcisi olan Halide Edip, bu eserinde kadınları, o dönemdeki Osmanlı kadınından çok, eski Türklerdeki kadınlara benzetmiştir 49. Böylece, toplum hayatına ziyadesiyle katılan, savaşa giden, gerektiğinde erkeklere danışmanlık yapan eski Türk kadınına duyulan özlem Halide Edip'in bu eserinde iyiden iyiye ortaya çıkmıştır.

Halide Edip, kadının seviyesinin yükseltilmesi için giriştiği faaliyetler zincirinin bir halkası olarak, fahrî müfettiş sıfatıyla İstanbul vakıf ve kız okullarının durumunu incelemiştir. Bu teftiş sonunda hazırlamış olduğu raporda; karma eğitimin ve kadın hocalardan ders alınmasının öğrencilerin çalışma şevkini arttırdığını, karma eğitimin medenileşme yolunu açacağını çünkü burada kız ve erkek arasında medenî bir ilişki tarzının yerleşeceğini belirtmiş, ayrıca vakıf kız okullarında yerleşmiş bulunan ezberciliği eleştirerek bundan vazgeçilmesini istemiştir 50.

Kızlar ve erkeklerin ayrı bir eğitim almasını doğru bulmayan Halide Edip, Darümuallimatın öğretmenlerini ve kapalı kıyafetlerine rağmen hal, tavır ve hareketleriyle en hoppa frenke benzeyen öğrencilerini eleştirir. Geleceğin öğretmeni olarak yetiştirilen Darümuallimat öğrencisini, Beyoğlu'ndaki İngiliz okuluna giden 12-13 yaşlarındaki İngiliz kızlarıyla kıyaslayarak, onların bile daha ciddi ve ağırbaşlı olduğunu söyler. Darümuallimatın hocalık vasıflarına sahip kadınlar yetiştiremediğini düşünen Halide Edip, bunun sebebini, bu mektebin idadî derecesinde açılmasına rağmen muntazam bir rüşdiye seviyesinde dahi olmamasına bağlar. Tarih, hikmet, fizyoloji, edebiyat, pedagoji derslerinin okutulmadığını, programın biraz kavaid, zararsızca⁵¹ bir Türkçe, biraz farsî, hesap, coğrafya ve fen'den ibaret olduğunu söyleyerek Darümuallimat programını da eleştirir. O, kız okullarının havadar ve merkezî yerlerde kurulmasını, müdirelerinin Amerikalı olmasını, okullarda kütüphane, kimya laboratuvarı, yemekhane,

48 Halide Edip, *a.g.e.*, 12.

49 Ergün, *a.g.e.*, 152.

50 Şefika Kumaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, İstanbul 1996, 39.

51 Halide Edip bu tabiri kullanarak herhalde ileri seviyede olmayan bir Türkçeyi kastedmektedir.

öğretmen odası, jimnastik salonlarının bulunmasını, mümkünse bazı derslerin İngilizce okutulmasını, yabancı dil olarak Bulgar, Rum ve Ermeni dillerinin de öğretilmesini ister⁵².

2- Ziya Gökalp

Türkçülük akımının en önemli temsilcilerinden olan Ziya Gökalp de, fikir adamı, edebiyatçı ve sosyolog olarak çağdaşları gibi kadın sorununu ele almıştır.

O, kadın konusunu eski Türkler'de kadının mevkiini örnek göstererek işlemeye çalışmıştır. Ona göre, eski Türkler hem demokrat, hem de feministler. Bunun sebebi ise eski Türklerin dini olan şamanizmde kadının kudsî bir güce sahip olmasıydı. Bu yüzden Türk şamanları, sihir kuvvetiyle harikalar gösterebilmek için, kendilerini kadınlara benzeterek, kadın elbisesi giyer, saçlarını uzatır, seslerini inceltir, bıyık ve sakallarını traş ederlerdi. Böylece inançlar doğrultusunda kadına verilen önem sayesinde, kadın, erkekle aynı haklara sahip olabiliyor, siyasî, hukukî, askerî her türlü alanda eşinin yanında yer alabiliyor, doğrudan doğruya hükümdar, kale muhafızı, vali ve sefir olabiliyordu. Ancak Türkler İslâmiyeti kabul ettikten sonra, İran ve Yunan medeniyetlerinin etkisiyle kadın, eski mevkiini kaybetmiş, esarete düşmüştür. Bu yüzden eski Türk adetleri ve yaşayışları hatırlanmalı ve yeniden diriltilmelidir. Türkçülüğün asıl gayesi budur. Dolayısıyla Türkçülük akımı, beraberinde feminizm fikrini de doğurmuştur. Türkçülerin hem halkçı hem de feminist olmaları, eski Türk hayatında demokrasi ile feminizmin başlıca iki esas olmasından kaynaklanmaktadır⁵³.

Ziya Gökalp, kadın özgürlüğü sorununu üç kısımda ele alır. Birincisi, kadınların toplumsal hayata, özellikle ekonomik hayata ve serbest mesleklere katılması sorunu, ikincisi, erkek ve kadına sağlanan eğitim fırsatlarında eşitliğin sağlanması sorunu, üçüncüsü ise evlenme, boşanma ve miras hu-

52 Halide Salih, "Darümuallimat", *Tanin*, nr. 56, 29 Şubat 1326/ 17 Eylül 1324, 4-6. Ayrıca bk. İnci Enginün, *Halide Edib'in Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi*, İstanbul 1978, 402-408; Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Ankara 1996, 16.

53 Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul 1955, 106-110; Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, İstanbul 1997, 102; Doğramacı, *a. g. e.*, 69-70; Taşkiran, *a. g. e.*, 56; Caporal, *a. g. e.*, 97.

kukunda kadınlara eşitlik sağlanması için ekonomik, eğitsel ve hukukî reformların gerçekleştirilmesi gerekliliğidir⁵⁴.

Ona göre, toplumun üç temel ögesi vardır. Bunlar aile, devlet ve millettir. Birinci öge olan ailenin kurucusu olarak kadını görür. Bu düşüncelerini "Kadın" adlı şiirinde şu şekilde dile getirir:

*"Cemiyetin üç rüknü var, birincisi aile
Bu diyanet yuvasını kuran sensin, kadındır.
Medeniyet Bayrağını sensin alan ilk ele,
Altın harfle yazılacak ona senin adıdır."*

Yine aynı şiirinin son kıtasında:

*"Millet yalnız yapılamaz, bunu ancak dirlikte
Kadın erkek, iki vicdan birleşerek yapacak;
İlk ma'betler ayrı idi, şimdi artık birlikte
İki cins bir Arafat'ta bir Allah'a tapacak!"*

diyerek kadın ve erkeğin eşit olmasını arzu eder⁵⁵.

"Terbiye bir cemiyette, yetişmiş neslin henüz yetişmeye başlayan nesile fikirlerini ve hislerini vermesi demektir"⁵⁶ diyerek eğitim hakkındaki görüşünü ortaya koyan Ziya Gökalp, kadının eğitilmesi meselesini gerek şiirlerinde gerekse Malta'da sürgündeyken eşi ve kızlarına gönderdiği mektuplarında işlemiştir.

O, kadınların eğitilmesi gerektiği fikrini kızlarına gönderdiği mektuplarda şöyle dile getirmektedir⁵⁷:

"Tahsile büyük bir hevesle sarılmanızı istiyorum. İnsanı insan eden ilim ve ahlaktır. Bu iki şeyi kazanmaya çalışmalı! Felaketler insanı ahlakça yükselmeye sevkederse büyük nimetler yerine geçer. Büyük adamları yetiştiren hep felaketlerdir. Şimdi de büyük ruhlu

54 Berkes, a. g. e, 440; Zerrin Ediz, *Kadınların Tarihine Giriş*, İstanbul 1995, 96.

55 Fevziye Tansel, *Ziya Gökalp Külliyyatı I, Şiirler ve Halk Masalları*, Ankara 1952, 121.

56 Hikmet Yıldırım Celkan, *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul 1990, 50.

57 Fevziye Abdullah Tansel, *Ziya Gökalp Külliyyatı II, Limni ve Malta Mektupları*, Ankara 1965, 4, 21, 322, 415.

kızların yetişeceği bir devirdir. Siz de bu felaketten istifade ederek yüksek ruhlu olmaya çalışmalısınız. Bunun için yegâne bir yol vardır ki tahsildir...

Bugün Türklerin en ziyâde mefkûreli olacakları zamandır. Sizin için başka bir mefkûre daha vardır ki kadınların ilim, ahlak ve hukukça yükselmesine çalışmaktır...

Kadınları erkeklere müsâvi yapan bu asır, kadınların da bu meziyetlere erkekler kadar ve belki daha ziyade mâlik olmasını istiyor. Amerika'da erkekler yalnız sanayi ve ticaretle meşgul olduğu için ilim, edebiyat, felsefe ve bedîî sanatlar kadınlara ait hünerler sırasına geçmiştir. Eskiden kızların terbiyesi onları ev işlerine alıştırmaktı fakat bugün kızlarda yüksek tahsil de isteniyor. Onlar için Darülfünunlar, âli mektepler açıldı. Kadınların vazifesi yalnız çocukları terbiye etmek değildir. Milleti terbiye etmek, erkekleri doğru yola sevk etmek de onların vazifesidir...

Aile cemiyet'in en küçüğü fakat en canlısıdır. Aile cemiyeti, milli cemiyet'in temelidir. Aile ne kadar kuvvetli olursa millet de o kadar kudretli olur. Aileyi kadın yapar. O halde millet de kadının bir eseridir. Bizde kadınlar iyi tahsil göremedikleri için aile yükselemiyor. Aile yükselemeyince millet de geri kalıyor. O halde terakkinin başı kadın terbiyesidir, kızların iyi yetiştirilmesidir. Bütün ıslahat, herşeyden evvel kız mekteplerinden başlamalıdır. Kızların iyi terbiye edilmesi, bir milleti yeniden ihya edebilir. Çünkü iyi kadın, iyi aileyi vücuda getirir. İyi aileden de iyi millet doğar..."

Yukarıda da belirtildiği gibi Ziya Gökalp, kadınların görevlerini yalnız çocuk yetiştirmek olarak görmemektedir. Bir adım daha ileri giderek bütün toplumun eğitiminde rol oynadığına inanmakta ve erkeklerin karakter ve kişiliğinin oluşumunu kadına bağlamaktadır. Böylece kadın hem biyolojik hem de sosyolojik olarak toplumu oluşturmaktadır⁵⁸.

Ziya Gökalp'in sürgün sırasında ailesine gönderdiği her mektubunda kızlarına derslerine çalışmalarını öğütlemesi, onlardan dersleri hakkında bilgi istemesi, kızlarının eğitiminin ne kadar önemli olduğuna inandığını göstermektedir. O, kendisi yanlarında olmadığı için kızlarının iyi eğitim göremeyeceklerinden korkmaktadır. Bu endişe ile, Polverista'dan kızına gön-

58 Çaha, a. g. e, 94.

derdiği bir mektubunda, çocukların cemiyet halinin okul olduğunu, okulda yüzlerce çocuğun beraber duyup, düşündüğünü, anladığını, gelecek için ortak duygular ve fikirler geliştirdiklerini, bu yüzden de çocukların okula gitmesi gerektiğini yazar. Medeniyeti ilimde, fende, sanayide ilerlemiş memleketlerden yani Avrupa'dan almak gerektiğine ve en az bir Avrupa dili bilmenin edebiyatta ve ilimde ilerlemeyeceğine inanan Ziya Gökalp, kızlarına Fransızca ya da İngilizce öğrenmelerini tavsiye ederek, bunun yanında el işlerine de önem vermelerini ister. Şayet tavsiyelerine uyarlarsa eğitimlerinin muntazam olacağını söyler⁵⁹.

Yazar, mektuplarında kadınların eğitimi hakkında dile getirdiği görüşlerini şiirlerinde de vurgular. "Meslek Kadını" adlı şiirindeki:

*"Bunlarda olmasa kadın insandır
İnsanın en büyük hakkı irfandır.*

*Kadın çalışmazsa fikri yükselmez,
Tabii o zaman size denk gelmez;*

*Kadın yükselmezse alçalır vatan,
Samimî olamaz, onsuz bir irfan"*

dizeleri Gökalp'in kadın eğitimi hakkındaki görüşlerinin şiirsel anlatımına bir örnektir.

Ziya Gökalp, fikirlerini bir yandan aydınlar için yazılmış içtimaî eserlerinde ele alırken, diğer yandan aynı fikirleri gelecek nesli eğitmek amacıyla, kaleme aldığı çocuk hikayeleri ve manzumelerinde de işlemiştir. Hepsinde de, Türk kadınının geçmişte saygılı bir mevkiide olduğu teması vurgulanmıştır. *Altın Işık*'ta yer alan "Küçük Hemşire" adlı masalında da kadın eğitimi konusuna değinir. Masalda bir padişah iki vezirini yanına oturtur. Sağında oturan ve üç oğlu olan vezire "Ey arslanlar babası!", solunda oturan ve üç kızı olan vezire "Ey ceylanlar babası!" der. Sağındaki vezire, Kıpçak'ta bulunan sihirli çalgıyı oğullarının getirmesini söyler. Oğullar yola çıkar. Kendisine "Ey ceylanlar babası!" diye hitap edilen vezir, kızları olduğu için kendisinin küçük görüldüğüne üzülür ve bunu kızlarına anlatır.

59 Tansel, a.g.e, 79.

Vezerin küçük kızı bu çalgıyı getirebileceğini söyler ve erkek kılığına girerek yola koyulur. Kıpçağa gidip, sihirli saz için yapılan imtihana katılır. Kimsenin binemediği Deliyağız ata biner, kimsenin çekmeye gücü yetmediği sert yayı çeker, yine kimsenin cesaret edemediği aç ayı ile boğuşur, ilim imtihanından geçer ve sazi kazanarak, padişaha gefirir. Kızının başarısı babasını memnun eder. Küçük kız, bu duruma sevinen babasına şöyle der:⁶⁰

*"Kız dedi: "Sen bana hocalar tuttun,
İdmanlar yaptırдың, fenler okuttun.*

*Ne verdinse bana boşa gitmedi,
Kadınlık şevkimi tenkîs etmedi.*

*İdmanlar gövdemi kıldı pehlivan,
İrfanlar râhumu etti kahraman.*

*Nem varsa onları hep sensin veren,
Hem kızın, hem de mahsulünüm ben."*

Yine, *Yeni Hayat*'ta yer alan "Kızılelma" masalında yaşattığı Ay Hanım, milletini, vatanını seven, eğitimini Avrupa'da görmüş bir karakterdir. Ay Hanım, okullar açıp en yeni eğitim ve öğretim yollarını bilmek ve tatbik etmek ister. Paristen Bakü'ye döner, bir kız bir de erkek okulu açar. Ancak batıdan aldığı eğitimin yetersizliğini farkedip kendi kültürüne yakın ilimleri de öğrenir⁶¹.

Görülüyor ki, Ziya Gökalp toplumun istikbali için Türk kadınına önem vermekte ve onları eğitimi görmeyi arzu etmektedir.

3- Ahmet Ağaoğlu

Kadınlara haklarının verilmesi ve onların toplumda layık olduğu yere gelebilmesi için mücadele eden simalardan biri de Ahmet Ağaoğlu'dur.

Tıpkı diğer aydınlar gibi toplumun gerileyişini kadının mevcut satattısında gören Ahmet Ağaoğlu, *İslamlık'ta Kadın* adlı eseriyle önemli sorun-

60 Fevziye Tansel, *Ziya Gökalp Külliyyatı I, Şiirler ve Halk Masalları*, Ankara 1952, 209-221.

61 Müjgan Cumbur, *Türk Kadını İçin*, Ankara 1997, 105.

lara değinmiştir. Kitabında, ele aldığı başlıca meseleler kadın ve alfabenin ıslahıdır. Ona göre bu iki konu İslâm âleminin en ciddi düşmanı, tedavi edilemeyen hastalığıdır. Son zamanlarda müslümanlar bu iki konuyu ele almışlarsa da, sadece erkekler gibi kızlara da okul açmaktan ve alfabe ıslahı teşebbüsünde bulunmaktan öteye gidememişlerdir. Girişilen bu teşebbüsler, müzmin ve öldürücü hastalığı basit ilaçlarla tedavi etme çabasına benzer. Oysa ki çözüm için bunlar yeterli değildir.

Ahmet Ağaoğlu ayrıca müslüman kadının durumunun bütün güçlüğüne ve ümitsizliğine rağmen hâlâ önemli bir başkaldırma hareketinin görülmemesini, bu konuyla ilgilenecek bir reformatör çıkmamasını eleştirir. Kendi soyundan, kendi dininden olan kadınların ıstırabına kulak veren asil, azimli bir ruh sahibinin çıkmamasının, müslümanların kökünden bozulduğunu gösterdiğini düşünür. Türk ve Mısır basınında kadınların artık sesini yükseltmekte olduğundan bahsederek, onların hayat şartlarının düzeltilmesini, vücut ve düşünce kabiliyetlerinin gelişmesini lüzumlu gördükleri halde bunu, cılız, kararsız ve hattâ dolambaçlı bir şekilde ima yoluyla ifade ettiklerini ve bunların müslüman topluluğa pek tesir etmediğini ve etmeyeceğini ekler. Her ne kadar İstanbul, Kâhire ve diğer Türk ve Mısır şehirlerinde açılan kız okulları, az da olsa Türk ve müslüman kadınlar arasından bilgin, edebiyatçı bir nesil yetişmesinde etkili olmasına rağmen, böyle kimselere genellikle Avrupa terbiyesiyle yavaş yavaş Avrupalılaşmış, yaşayışlarını onlara uydurmuş yüksek tabaka mensupları arasında rastlandığını söyler⁶².

Kadının sosyal hayata katılabilmesi için kızların eğitilmesinin şart olduğuna inan Ahmet Ağaoğlu, orta öğretim düzeyindeki bir eğitimin yeterli olmadığını ve yüksek öğrenimin mutlaka gerekli olduğunu düşünür. Almanya seyahati sırasında edindiği izlenimlerini *Türk Yurdu* dergisinde kaleme alan yazar, burada Alman kadını ile Türk kadını arasında bir kıyaslama yapar. Berlin darülfünunda bulunan ikibine yakın öğrencinin onda birini kızların teşkil ettiğine değinir. Darülfünunun, edebiyattan başlayarak hukuk, riyaziyat, kimya ve hikmete kadar bütün şubelerinde göze batacak kadar kız öğrencilerin bulunduğu bahsederek, kız erkek karma olmalarına rağmen kızların davranışlarının ne kadar edep ve ciddi olduğuna özel-

62 Ahmet Ağaoğlu, *İslâmlıkta Kadın*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul ty, 17-19.

likle dikkat çeker. Bu şekilde Alman kadınının yükseltilmiş olduğunu düşünür. Aynı ilerlemeyi müslüman Türkler için de arzu eder⁶³.

4- Ömer Seyfettin

Ömer Seyfettin Türkçü olduğu halde, öykülerinde kadını Türkçülüğün adını anmadan ve eski Türkler'den bahsetmeden hep Türkçülük açısından ele almıştır.

Öykülerinde kadınların pek çok sorununa değinen Ömer Seyfettin, kadın eğitimi konusuna ise dolaylı olarak bir iki kez değinmiştir. İlk olarak, *Tarih Ezelî Bir Tekerrürdür*'de kadınlara bilim ve fenle ilgili uğraşları yakıştıramayan bir koca ve onun bu gibi meşguliyetleri olan, iyi yetişmiş eşi öykülenir. Böylece Ömer Seyfettin, kadınların bilim ve fenle uğraşmasından yana olduğunu ortaya koyar. Bundan başka, *Havyar* adlı öyküsünde kadının malını mülkünü yönetecek düzeyde hayat bilgisine sahip olması gerektiğini savunur. O, eğitilmiş kadınların sorunlarını da ele almıştır. *Bahar ve Kelebekler* adlı öyküsünde eğitim almış kadının topluma ayak uyduramaması ve gelenek ve törelerle çatışması anlatılmıştır⁶⁴.

5- Ethem Nejat

Milliyetçilik ve yurtseverlik fikirlerine sahip olan Ethem, II. Meşrutiyet dönemi eğitimcilerinden Ethem Nejat da, dönemin sıkça tartışılan meselesi olan kadın ve eğitimini bir eğitimci olarak ele almış ve bu yolda önemli görüşler sunmuştur.

Ona göre, İslâm dini kadın ve erkeğin aynı seviyede talim ve tahsilini emretmiştir. Gerçekten de İslâmiyetin ilk devirlerinde kadınlardan büyük âlimler yetişmiş, hattâ erkeklere ders vermiştir. Bu tarz yetişmiş kadınlar arasında Türk kadını da vardır. Ancak, İslâmlar ve Türklerin kadına bakış açısı, zamanın ve temasta buldukları kavimlerin etkisiyle değişmiştir. Böylece sanki dinî bir emir gibi erkekle kadının hayatını birbirinden ayırmışlar, kadınların erkeklere ders vermesi şöyle dursun onların erkeklere ders almalarını bile kısıtlamışlar, kızların eğitimine önem vermeyip evlerinde sessiz ve sakin bir şekilde büyütölmelerini âdet edinmişler, kızlara

63 Ağaoğlu Ahmed, "Almanya Seyahati İntibâatından Almanya Kadınlığı", *Türk Yurdu*, nr. 6, 21 Mayıs 1331, 2614-2615.

64 Sâti Erişenler, *Ömer Seyfettin'e Göre Kadın*, Ankara 1972, 32-33.

dinî bilgiden fazlasını vermeyi ayıp farzetmişlerdir. Bu fikir ve terbiye ile kadın nesli günden güne gerilemiş, bedenlen, ruhen ve fikren soysuzlaşmıştır. Oysa ki eski Türkler'de kadın ailede ve ilerleme fikrini taşımada erkekle yarı yarıya ortaktı. Kadınlara, hayata ve aile yaşayışına hizmet edecek tarzda terbiye verilirdi⁶⁵.

Yine kadınların eğitimleri hakkındaki görüşlerini, Sırat-ı Müstakim dergisinde yayınlanan "Kız Mektepleri" adlı yazısında şöyle dile getirir:

*"Milletler çalışkan, daima dinç, daima genç, müteşebbis, cesur adamlara malik olmak için iyi validelere, validelik bilir, terbiye görmüş validelere muhtaçtır. Terakkiye ilk adımı atan memleketlerde teâlî ve islahat için tanzim edilen programın birinci maddesi, mutlaka kadınlar ve kadınların terbiye ve tahsili olmalıdır"*⁶⁶.

O, halihazırda mevcut olan kız mekteplerini ve programlarını eleştirir. Ona göre uygulanması gereken ders programı, kaza merkezlerine kadar açılan kız okullarından istenilen sonuç alınamamıştır. Bunun sebebi ise bu okullara öğretmen yetiştirmek için açılan Darülmuallimat'ta iyi öğretmenlerin yetişmemesi ve kız okullarının programlarının yanlış olmasıdır. Kız okulları ve erkek okulları için oluşturulacak programlar ayrı olmalıdır. Oysa ki kızlar için oluşturulan programda bu göz önüne alınmamış, erkek okullarının programından pek az bir farkla vücuda getirilmiştir. Bu okullardan mezun olan kızlar her ne kadar okuma yazma biliyor, okuduğunu anlıyor ise de iyi bir ev hanımı olamıyor, evini idare edemiyor, çocuğunu iyi büyütüyor. Bu yüzden de cılız nesiller yetişiyor, kızlar eşlerini memnun edemiyor, müsrif oluyor ve ailesini bir gün sefaletle sokuyor. İşte bütün bunların sebebi aynen Fransa'dan alınarak, uygulanan programlardır. Bir kızın Amerika'yı, Avusturya'yı iyi tanıması, matematik bilmesi, şiirler okuması, Fransızca, Almanca konuşması, resim yapması, müzik makamlarını bilmesi o kadar önemli değildir. Önemli olan, çocuğunu giydirmesini, beslemesini, büyütmesini bilmesi, evinin gelir ve giderini bilerek o şekilde evini idare edebilmesi, eşini memnun etmesi ve çalışkan, müteşebbis evladlar yetiştirebilmesidir. Bundan dolayı özellikle kız rüşdiyelerinde program terbiye-i beytiye dersleri ile karışık tanzim edilmeli, ana mektebinden, ihtiyat sınıflarından,

65 Edhem Nejad, "Türkiye'de Kız Mektepleri ve Terbiyesi", *Türk Kadını*, nr. 10, 26 Eylül 1334, 151-152.

66 Edhem Nejad, "Kız Mektepleri", *Sırat-ı Müstakim*, nr. 106, 7 Ramazan 1329/ 18 Ağustos 1327, 408-409.

ibtidâî mekteplerden itibaren oyunlarda bile terbiye-i beytiyeye mahsus bilgiler öğretilmelidir.

İşte bu şekilde kız okullarının programlarını eleştiren Ethem Nejat sadece eleştirmekle kalmamış, kendince olması gereken bir program da ortaya koyarak bu yolda bir eğitim yapılmasını istemiştir. Ona göre yapılması gereken program şöyledir:

Ulûm ve terbiye-i dîniyye, Osmanlı lisanı, terbiye-i etfal, hıfzû's-sıhha, çocuk büyütmek, idare-i beytiye, yemek pişirmek, terbiye-i bedeniye, hesap, tarih, coğrafya, mebadi-i ulûm-ı tabiiyye veya 'durûs-ı eşya-i resim, dikiş dikmek, biçmek, elbise tamir etmek ve yamamak, nakış işlemek, kola ve ütü yapmak gibi el işleri, taşra ve hatta İstanbul kızları için amel-i bahçıvanlık ve ziraat işleri⁶⁷.

Bütün bunların yanında Ethem Nejat, kadınlara ev işleri ve çocuk eğitimi hakkında bilgi verecek "Seyyar Kadınlık Mektepleri"nin açılması ve bu okulların tüm ülkeyi dolaşarak hizmet vermesi görüşündedir⁶⁸.

6- Necmeddin Sadık

II. Meşrutiyet döneminin sonlarına doğru bir buhran haline gelen kadın ve eğitimi sorunu, dönemin eğitimci ve gazetecilerinden olan Necmeddin Sadık tarafından da ciddi bir şekilde ele alınmıştır.

Bir eğitimci olarak Necmeddin Sadık, kızları geleceğin anneleri, eşleri olarak yetiştirecek, aynı zamanda onları sosyal hayata ve geçimini sağlayacağı bir mesleğe hazırlayacak, yalnız erkeklere değil bütün topluma yararlı unsurlar yetiştirecek bir eğitim sistemi meydana getirilmesini ister. Özellikle annelik vazifelerini kızlara öğretecek derslere büyük ihtiyaç duyulmasına rağmen böyle bir dersin okullarda okutulmadığına ve nazarı psikoloji ve ilm-i terbiye bahislerinin bu maksadı teminde yeterli olmadığına, bunun için okullara ayrıntılı ve uygulamalı çocuk sağlığı ve terbiyesi derslerinin konularak bu boşluğun doldurulmasının gerekliliğine dikkat çeker⁶⁹. Kızların bu

67 aynı yer.

68 Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, İstanbul 1996, 40.

69 Necmeddin Sadık, "Genç Kızların Terbiyesi", *Yeni Mecmua*, nr. 1, 12 Temmuz 1917, 15-16.

konuda eğitilmesi suretiyle, çocuk ölümlerine sebep olan unsurlardan birinin de ortadan kaldırılacağını ileri sürer⁷⁰.

Ona göre, kızlara ahlakî, bedenî hisler veren bir takım bilgilerden başka ruhî ve zihnî beceriler kazandıran okul, aile ve çevre terbiyesi ile kadınların sosyal yaşantıları arasında zıtlıklar vardır. Mürebbiyeler ve muallimelerin çoğu gayri millî tesirler altında yetişmişlerdir. Hatta kızların birçoğu ecnebi okullarda yatılı olarak aile ve çevre terbiyesinden uzak, gayri millî tesirlerle eğitilmişlerdir. Bu duygu ve fikirlerle hayata atılan genç kızlar yaşadığı çevreyle ters düşmeye ve mücadele etmeye başlamışlar, bu mücadele sonunda millî değerleri zayıf olanlar çevrelerini terketme, millî hisleri ağır basanlar ise intihar etme yollarına başvurmuşlardır. Bunun engellenmesi için kızlar çevrelerine uyumlu olarak eğitilmeli ve zıtlıklara sebep olan yabancı tesirler ortadan kaldırılmalıdır⁷¹.

Kadınların da toplumun bir üyesi olduğuna ve erkeklerle aralarındaki sosyal farkların kaldırması zorunluluğuna inanan Necmeddin Sadık, aradaki ilişkilerin karşılıklı saygı esasına dayalı olması gerektiğinin erkek çocuklarına telkin edilmesinden yanadır. Bunu sağlayacak en iyi çarenin sekiz on yaşına kadar kızlar ve erkeklerin birarada eğitilmesi olduğunu öne sürmüştür⁷².

II- Gazete Yayınlarında Kadın Eğitimi

Eğitimin yaygınlaşmasında ve kadınların eğitilmesi fikrinin topluma işlenmesinde en büyük araç hiç şüphesiz ki basındır.

Kadınlar hakkında görüşler sadece edebiyat ve fikir hayatında kendini gösteren aydın ve yazarların fikirleri ile sınırlı kalmamış, artık bu tartışmalar gazetelerde kadınların ve erkeklerin bu mesele üzerinde tartışmaları halinde devamlılığını sürdürmüştür. Tanzimat'tan II. Meşrutiyete kadar, pek çok gazete ve kadın dergilerinde kadın meselesi, kadınların erkeklerle eşitliği, toplum içindeki yeri, görevleri, sahip olmaları gereken eğitim gibi konular sürekli işlenirken, bu tartışmalar, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yayın

70 Necmeddin Sadık, "Büyük Bir Tehlike: Çocuk Vefatı", *Yeni Mecmua*, nr. 11, 20 Eylül 1917, 206-208.

71 Necmeddin Sadık, "Genç Kızların Terbiyesi", *Yeni Mecmua*, nr. 1, 12 Temmuz 1917, 15-16.

72 aynı yer.

hayatına başlayan *Mefharet* (1908), *Demet* (1908), *Mehâsin* (1908), *Kadın-Selânik* (1908), *Kadınlar Dünyası* (1913), *Hanımlar Âlemi* (1914), *Kadınlar Âlemi / Osmanlı Kadınlar Âlemi* (1914), *Musavver Kadın* (1911), *Kadınlık Hayatı* (1913), *Kadınlık* (1914) gibi yeni kadın gazetelerinde daha da hararetlenmiştir⁷³.

Demet gazetesinde İsmet Hakkı Hanım tarafından kaleme alınan makalede, kadınların biraz da olsa her fennin ve ilmin kaidelerini okuması, kimyager olmayacaksa da hiç olmazsa kimya fenniyle ilgili basit bilgileri öğrenmesi, mühendis olması tasvip edilmese de az da olsa hendeseye vâkıf olması, doktor veya avukat olmadığı halde hukuktan ve hıfzû's-sıhha (sağlık bilgisi)'dan habersiz olmaması gerektiğine dikkat çekilmiştir. İsmet Hakkı Hanım bu makalede, kadınların çalışarak, evden uzaklaşmasından yana olmadığını da belirtmiştir⁷⁴.

Kızlara eğitim vermenin amacının iyi anne, eş ve ev hanımı olmalarını sağlamak olduğunu düşünenler tarafından yazılan, kız okullarının bu gâ-yeye ulaştıracak nitelikte olmadığını vurgulayan, Darümuallimatlar'ı eleştiren ve öğretmenlerinin yetersiz, öğrencilerinin ise ahlaksız olduğunu söyleyerek, iyi Darümuallimatlar oluşturulması isteklerini dile getiren yazıları da bu gazetede görmek mümkündür⁷⁵.

Dönemin kadın gazeteleri arasında eğitim konusunu en çok işleyenlerden biri de *Kadınlar Dünyası*'dır. Bahsedilen konu hakkında talepler, öneriler ve çözümler ileri süren bu gazete bununla da yetinmemiş, bu öneri ve çözümlerin uygulanması için çalışmalar başlatmıştır⁷⁶.

Devamlı olarak, kadınların erkeklerden daha fazla eğitime ihtiyacı olduğunu, buna rağmen erkekler tarafından kızların okuyup yazmasının yeterli olduğu düşünülerek okuma yazmayı henüz öğrenmişken okuldan alınmalarının yanlışlığını dile getiren yazılar yazılmıştır. Bir milletin ilerlemesinin kadınlarının yükselmesiyle olacağı ve kadınları yükseltecek tek aracın eğitim olduğu temasını vurgulayan gazetede, gençlere Türk terbiyesini, va-

73 Kurnaz, *a. g. e.*, 123-128; Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketleri*, İstanbul 1993, 32-36.

74 İsmet Hakkı, "Kadınlarımız ve Maarif", *Demet*, nr. 2, 25 Ağustos 1324, 24-27.

75 "Terbiye-i Nisvâniyye", *Demet*, nr. 2, 27.

76 Çakır, *a. g. e.*, 225.

tan ve insaniyet duygusunu annelerin verdiği, eğitimsiz oldukları surette yetiştireceği neslin terbiyesinin sınırlı kalacağı ve cehalete kurban edileceğini, tahsili yüksek olan kocasıyla geçinemeyeceğini, mevcut kız okullarının ıslah edilmesi gerektiğini, artık cehâlet uykusundan uyanıp eğitime önem verilmesi gerektiğini işleyen makaleler yer almıştır⁷⁷. Bu gibi konuları ele alan yazılardan birinde: "Milliyetimizi muhafaza ve terakki ettirmek istiyor isek herşeyden evvel kızlarımızı ihtiyâc-ı zamana göre ta'lim ve terbiye ederek, sanâyi', işçilik, hayatını kadınlıkda uyandırmalı, canlandırmalıyız" denilerek, kızların eğitiminin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır⁷⁸. Gazete idaresi tarafından yazılan yazıda, gelecekte üç önemli esas yerine getirilirse, gâyelerine yerine ulaşılacağı belirtilmiştir. Bu üç esas ise, dış kıyafetlerin ıslah edilmesi, işçilik hayatının ihya edilmesi ve eğitimin genelleştirilmesi şeklinde belirtilmiştir⁷⁹.

"Bir tek kızım var. Mektep nesine lâzım! Mektebe göndereyim de başdan gözden mi çıksın? Sanki okuyup da kâtip mi olacak! Hem mektepte mushaf okutmaktan ziyade oyun oynatıyorlar, ip sıçratıyorlar, şarkı öğretiyorlar. Mahalleimizdeki Ayşe Hoca'ya ne olmuş? Evinde namaz sûrelerini öğrensün kâfi!" diyen cahil anneler yüzünden taşradaki çocukların, mecburi olmasına rağmen ilkokula gönderilmemesini kınayan yazılarla⁸⁰, kasabalardaki kadınlar eğitime ve okula sevkedilmeye çalışılmıştır. Bunun için, başlarına gelen felaketlerin sebeplerinin eğitimsizlikten ileri geldiği onların anlayacağı bir dilde anlatılarak, kızlarını okutmaları için teşvik etmek gerektiğine dikkat çekilmiştir⁸¹. Kadınların eğitiminde sadece okuma yazmayı

77 S. L., "Hayat-ı Nisvanimizde Fikdân-ı Maarif , *Kadınlar Dünyası*, nr. 8, 11 Nisan 1329, 3-4; Azize Haydar, "Bizde Kız Evladların Tahsili , nr. 13, 16 Nisan 1329, 2-3; Perihan Ârif, "Azim ve Sebat , nr. 24, 7 Mayıs 1329, 3-4; Naime Mükerrerem, "Muhterem Hemşirelerim! hitabıyla başlayan makale , nr. 15, 18 Nisan 1329, 2; Adile Necati, "Cehâlet Uykusu , nr. 19, 22 Nisan 329, 3; Seniye Fuad, "Maarif , nr. 28, 1 Mayıs 1329, 4; Emine Seher Ali, "Ahlak-Maarif , nr. 2, 5 Nisan 1329, 2.

78 Kadınlar Dünyası imzasıyla, "Hakkımızı Arayalım , *Kadınlar Dünyası*, nr. 22, 25 Nisan 1329, 1.

79 Kadınlar Dünyası imzasıyla, "Başlıca İhtiyacımız Nedir? , *Kadınlar Dünyası*, nr. 51, 24 Mayıs 1329, 1.

80 *Kadınlar Dünyası*, nr. 34, 7 Mayıs 1329, 4.

81 *Kadınlar Dünyası*, nr. 61, 3 Haziran 1329, 3-4.

öğrenmenin yeterli olacağı düşünülüp, onların, eğitimde ilerlemelerini engelleyenler ise vatan haini olarak suçlanmıştır⁸².

Azize Haydar adlı bir kadın, cehâletin, kendilerini cahil olarak suçlayan erkeklerin taassubundan kaynaklandığını şöyle dile getirir:

*"Bizim erkekler daima biz kadınları kabahatli bulurlar. Her ne olursa -efendim, kadınlar cahil! - sözünü ileri sürerler. Kadınlarımız cahil!... Evet cahil, bu inkâr olunmaz. Fakat onları cahil bırakan kim? Kız çocukların on iki yaşından sonra okumasına itiraz eden en ziyade pederler değil mi? Valideler cahil diyelim. Acaba erkeklerimiz bizim hakkımızda ne kadar hayr-hâh davranıyorlar? Bize karşı ne fedâkârlık ettiler, ne gibi bir gayret gösterdiler? Hiç, değil mi? Sonra bizden ne beklerler? Ve ne beklemeye hakları olur?!.."*⁸³.

Kadınlar, kız okullarının yetersiz sayıda olduğunu belirterek⁸⁴, herşeyin devletten beklemeyip, halkın kızlar için okul açması, tahsil görmüş kadınların oralarda öğretmenlik yapmak suretiyle bu ilerlemenin hızlandırılması⁸⁵ veya devletin faaliyete geçerek, mektepleri ıslah etmesi ve çocukların ücretsiz olarak okullara kabul edilmesi, eğitimin mecbur tutulması şartıyla yine eğitime mahsus vergi alınması, okula gidemeyecek olan kadın ve kızlar için, aydın kadınların bir araya gelerek konferanslar vermesi suretiyle onları bilgilendirmesi gibi önerilerde bulunmuşlardır⁸⁶.

Kendilerini okutmadıklarından dolayı ailelerini suçlayan kadınlara, gelecekte kendi çocuklarının da aynı suçlamada bulunmalarını engellemek için, okul yapıp burada az bir ücretle öğrenci kabul edilmesi ve eğitimin mecburî olması için hükümetten istekte bulunmaları ve harekete geçmeleri konusunda çağrıda bulunulmuştur⁸⁷. Bunun yanısıra Mükerrerem Belkıs,

82 S. Lütfü, "Muhterem Kadınlar Dünyası Vasıtasıyla", *Kadınlar Dünyası*, nr. 115, 16 Ekim 1329, 7.

83 Azize Haydar, *a. g. m.*, 3.

84 Sıdika Ali Rıza, "Mekteplerimiz", *Kadınlar Dünyası*, nr. 17, 20 Nisan 1329, 4.

85 Emine Seher Ali, "Mektepler", *Kadınlar Dünyası*, nr. 16, 19 Nisan 1329, 1.

86 Mevhibe Mustafa, "Maarifimiz", *Kadınlar Dünyası*, nr. 17, 20 Nisan 1329, 3-4; Safiye Biran, "Bir Teklif", nr. 88, 30 Haziran 1329, 1-2; Aynı yazar, "Maarife İhtiyacımız Var Diyen Osmanlılara", nr. 98, 10 Temmuz 1329, 2.

87 Lem'ân Aziz, "Vazifelerimiz", *Kadınlar Dünyası*, nr. 46, 19 Mayıs 1329, 4; Emine Seher Ali, "Ahlak-Maarif", nr. 2, 5 Nisan 1329, 2.

hükümeti, kadınlara İslâm dini tarafından bahşedilen ilim ve fûnun öğrenmek gibi hakları vermemekle suçlayarak⁸⁸, hükümetten İstanbul'da bir tane daha idadî açılmasını, bu okulların vilayetlerde yaygınlaştırılmasını, idadîlerin yanısıra darülfünunların da dikkate alınmasını rica etmiştir⁸⁹. Ancak bu fikre Nebahat Hanım tarafından karşı çıkmıştır. O henüz memleketin her yerinde ilköğretim yaygınlaştırılmazken, kızların darülfünunların hari-kulade eğitiminden yararlanmasını istemenin yanlış olduğunu söyleyerek, ibtidaî, rüşdî ve idadî dereceli okulların yaygınlaştırılmış olduğu düşünülse de bu seviyedeki okullarda verilen eğitimin istenilen düzeyde olmadığı ve bu durumda darülfünuna gittiklerinde beklenen neticeye ulaşamayacağını iddia eder. Kız sanayi mekteplerinin kapatılması söz konusu iken darülfünundan bahsedilmesini oldukça hayalî bulur⁹⁰.

Nebile Kâmuran imzalı bir yazıda İstanbul'da bile bir iki tane kız okulunun bulunduğu, en iyi kız okulunun ise Darülmuallimat olduğuna değinilmiştir. Ancak Darülmuallimat'ta yetişen öğretmenlerin heyecan ve isteklerinin, lüzumlu şeylerin öğretilmesine haksız bir şekilde itiraz eden cahil anneler yüzünden yok olduğunun altı özellikle çizilmiştir⁹¹. Adanalı Azize tarafından gönderilen bir yazıda, kadın öğretmenlerin maaşlarının azlığı dolayısıyla, öğretmenlerin öğrencilerle iyi ilgilenmemesi ve onları ezberci bir öğrenmeye sevk etmesinden, dolayısıyla öğretilenlerden istifade edilememesinden şikayet edilmiştir⁹².

Kadınların okuma yazma öğrenmesi, okula gitmesi, ilim ve fûnun tahsil etmesi tartışmaları iyice budaklanmış, kadınların Avrupa'da eğitim görmesi meselesinin gündeme getirilmesine kadar varmıştır. Özellikle *Kadınlar Dünyası*'nda Avrupa'ya kız öğrenci gönderilmesi fikri, Avrupa'da eğitim görmüş bir Türk kızının bu gazeteye mektup göndermesi üzerine, gazete idaresinin bu kızın ailesini takdir etmesinden⁹³ itibaren işlenmeye baş-

88 Mükerrerrem Belkıs, "Millete ve Hükümete Bir Hitabe: Hak İstiyoruz! , *Kadınlar Dünyası*, nr. 86, 28 Haziran 1329, 1.

89 Mükerrerrem Belkıs, "Maarif Nezâretinden Büyük Bir Temenni , *Kadınlar Dünyası*, nr. 92, 4 Temmuz 1329,1.

90 Nebahat, "Mükerrerrem Belkıs Hanımefendi'ye , *Kadınlar Dünyası*, nr. 87, 29 Haziran 1329, 1; nr. 96, 3.

91 Nebile Kâmuran, "Maarif , *Kadınlar Dünyası*, nr. 24, 27 Nisan 1329, 3.

92 Azize, Adana, *a.g.m.*, 3-4.

93 Kadınlar Dünyası imzasıyla, "Avrupa'dan Osmanlı Kızlarımızın Sadâsı , *Kadınlar Dünyası*, nr. 42, 15 Mayıs 1329, 1.

lanmıştır. Bir yandan Avrupa'ya gidip oradaki Darülmuallimatlar'da okuma fikri, bir yandan okumak için hangi ülkenin seçileceği tartışılırken, diğer bir taraftan ise bu fikirlere karşı çıkanlar olmuştur.

Kızların Avrupa'da eğitim görmesinden yana olanlar, Osmanlı ile Avrupa arasında münasebetlerin başlamasından itibaren eğitim öğretim itibariyle Fransızlar örnek alınmasına rağmen, coğrafî bakımdan güzelliklere sahip olduğu kadar, ucuz olmasının, pek çok milletin karışık bir şekilde orada yaşamasının ve iyi bir eğitim almasının cazibesi dolayısıyla Avrupa devletleri arasında en iyi eğitim alınabilecek yerin İsviçre olduğuna inanıyorlardı. Ancak buradaki kız idadisinin ve Darülmuallimatların ders programları incelendiğinde verilen eğitimin, Osmanlı kızlarının almış olduğu eğitimden daha yüksek bir seviyede olduğu ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla kızların Avrupa'ya gitmeden önce gerek dildeki gerekse diğer derslerdeki eksikliklerini tamamlamalarının şart olduğu belirtiliyordu. Bunun yanında dileyenlerin Kız Darülfünunları'na gidebilecekleri de yine yazılarda vurgulanıyordu⁹⁴.

Bazı kadınlar ise, kızların Avrupa'ya gitmesinin mümkün olmayacağını söyleyerek, bu fikre üç sebeple karşı çıkıyorlardı. Birinci sebep, kızların eğitim seviyesinin, Avrupa'nın herhangi bir yerinde eğitim görmesi için yeterli olmaması ve seviyeye ulaşmak için bir iki aylık hazırlığın hiçbir zaman kâfi gelemeyeceğiydi. İkinci sebep olarak, Avrupa memleketlerinin mükemmel bir yapılanma içinde hayret verici bir şekilde medeniyet güzelliğine sahip olmasına karşılık Osmanlı memleketinin bir harabe olması ve bir harabeden çıkıp, böyle bir medeniyetin içine girildiğinde sahip oldukları ahlâkı yitirebilecekleri, dolayısıyla, her ailenin kızlarının yanına refâkat etmeye gücü yetemeyeceğinden, kızların Avrupa'ya gitmesinin mümkün olamayacağı gösterilmekteydi. Üçüncü sebep ise, Avrupa'da eğitim görmüş kızların, memleketlerine döndüğünde kendi seviyelerine uygun bir eş bulamayacağıydı⁹⁵.

Bu meseleyi farklı açılardan ele alanlar ise, kızların Avrupa'ya gitmesine gerek olmadığını çünkü Avrupa'da alacakları tahsili kendi memleketlerinde de alabileceklerini ileri sürüyorlardı. Böyle bir tartışmanın zamanının

94 Safiye Biran, "Avrupa'da Türk Kadını", *Kadınlar Dünyası*, nr. 79, 21 Haziran 1329, 1-2; Mükerrrem Belkıs, "Gideceğiz", nr. 84, 26 Haziran 1329, 1-3.

95 Fatma Zerrin, "Daha Gidemeyeceğiz", *Kadınlar Dünyası*, nr. 79, 21 Haziran 1329, 2-3, Pakize Sadri, "Gidemeyiz", *Kadınlar Dünyası*, nr. 96, 8 Temmuz 1329, 2.

şimdi olmadığını, Avrupa'ya kız öğrenci gönderme lüzumu hissedildiği zaman hükümetin müslüman değil, hristiyan kızlarını gönderdiği takdirde kadınların Avrupa'ya gitmesi meselesinin tartışılabileceğini belirtiyorlardı⁹⁶.

Eğitim için çalışan, maarif nişanıyla ödüllendirilen ve okullardan mezun olanların isimlerini yayınlayarak, onların başarılarıyla diğer kadınları teşvik etmeye çalışan *Kadınlar Dünyası* gazetesinde kadınlar istedikleri meseleyi, istedikleri biçimde, birbirlerini eleştirerek tartışabiliyorlar ve böylece yeni yeni ufuklar açabiliyorlardı⁹⁷.

* * *

Böylece Türk kadını sürekli olarak yazılarında, feminizmin etkisiyle kadınlar ve erkeklerin eşit olduğunu işleyerek, kadınları kendilerinden aşağı gören erkeklere karşı, akıl ve zekâ bakımından hiç de onlardan geri olmadıklarını ancak kendilerine bunu göstermek için fırsat verilmediğini iddia etmişlerdir.

Her insanın eğitime ihtiyacı olduğu, kadınlar da insan olduğuna ve erkeklerden farkı olmadığına göre, onlarla aynı haklara ve eğitime sahip olmaları gerektiği, hatta kadınların erkeklerden daha fazla eğitime ihtiyaçları olduğu fikri işlenerek, Türk toplumu ve özellikle Türk kadını bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Okuma yazma öğrenmelerini, Avrupa kadınının durumunu öğrenip de, kendi durumlarından şikayetçi olabilecekleri endişesiyle engellemeye çalışarak cahil bırakanlar şiddetle eleştirilmiş, bununla da yetinilmeyerek böyle kimseler vatan haini olarak nitelendirilmiştir.

Gazetelerde kadınlar tarafından kaleme alınan makaleler sonucunda, görülüyor ki, kadınların, annelik vasfıyla vatana ve millete hayırlı nesilleri, pedagojik ve psikolojik usuller çerçevesinde yetiştirmek, uzakta olan eşine evinin durumunu anlatacak kadar okuma yazma, evinin masraflarını kaydedecek kadar hesap, nerede bulunduğunu veya kocasının nereye gittiğini anlayacak derecede coğrafya, dünyada meydana gelen büyük ve önemli olaylardan habersiz kalmamak için biraz da tarih bilmesini sağlamak amacıyla eğitilmesi fikri oldukça yaygındır. Eğitilmemeleri halinde kadınların çocuk-

96 Meliha Cenab, "Avrupa'ya Gitmek Meselesi", *Kadınlar Dünyası*, nr. 93, 5 Temmuz 1329, 3.

97 Çakır, a. g. e., 243.

larını iyi yetiştiremeyeceği, eşini mutlu edemeyeceği, müsrif olacağı ve her gördüğü şeyi almaya kalkarak hesabını bilmeyeceği, modayı takip etmekten başka birşeyden anlamayacağı, hatta namusunu bile koruyamayacağı düşüncesiyle onların cahil kalmamaları yolunda adımlar atılmaya çalışılmıştır. Bu da bize Avrupa'da kızlara, onları meslek sahibî yapmak amacıyla eğitim verildiği halde, Osmanlı kızlarının eğitiminde bu amacın güdülmediğini gösterir.

Ancak sürekli olarak, kadınlara verilecek eğitimin erkeklerden farklı olmasının şart olduğu vurgulanmıştır. Kadınlara, onları ve tüm toplumu sadete kavuşturacak derecede eğitim verilmediği, cebir, hendese, riyâziye, hikmet ve kimya derslerinde başarılı olan kızların ev işlerinde, çamaşır yıkamak ve yemek pişirmek konusunda başarılı olamadıkları, bu tip bir eğitimle kadınların eğitiminde güdülen amaca ulaşılmadığı gerek kadın, gerekse erkekler tarafından dile getirilmiştir.

Toplumun geneline göre biraz daha aydın kadınlar, eğitimleri konusunda yeni yeni çözümler üreterek, önerilerini tüm topluma ve bilhassa hükümete bildirme cesaretini göstermişlerdir. Sonuçta; gerek Tanzimat ve gerekse II. Meşrutiyet döneminde kadınların eğitimi konusunda yapılan bu tartışmalarla istenilen amaca bir ölçüde, kızların eğitimi meselesi belli bir nizam çerçevesinde ele alınarak, onlar için yeni yeni okullar açılmıştır.